

A PERIODIKA-CÍMLEIRÁSI SZABVÁNY

PAJKOSSY GYÖRGYNÉ*

A könyvtári cíMLEIRÁSI szabvány (MSZ 3424) periodikákra vonatkozó részének átdolgozott kiadása (ezentúl periodika-szabvány) 1960-ban jelent meg.

A MNOSz 3424—52 szabványnak a periodikákra vonatkozó része (90—108. szakasz) szűkszavúbb volt annál, hogy Magyarországon ennek alapján kialakulhatott volna *egységes* könyvtári feldolgozás, és ezért vált szükségessé a periodika *lényegének megfelelő* önálló szabvány kidolgozása. A szabvány szerkesztői a hazai nagykönyvtári gyakorlat, a külföldi szabályzatok¹, valamint a budapesti Egyetemi Könyvtár szabályzata és a Műszaki Egyetem Könyvtárának útmutatója² alapján állították össze tervezetüket.

A periodikák könyvtári kezelésével és feldolgozásával a szakirodalom sokkal kevesebbet foglalkozik, mint a könyvekével, holott a periodika-műfajnak kiforratlansága, új periodikatípusok megjelenése sok problémát okoz. A legutóbbi időkig, főleg a német nyelvterületen, a periodikák kezelését illető szabályok természetesen azonosak a többkötetes munkákra vonatkozó szabályokkal. A szabályzatalkotók csupán néhány kiegészítő szabály megalkotását vélték szükségesnek.

* A szerző a periodika-cíMLEIRÁSI szabványt előkészítő szerkesztő bizottság tagja volt, de a tanulmányban lefektetett nézetek egyéni véleménye.

¹ A. L. A. Cataloging rules for author and titles entries. Prep. by the Division of Cataloging and Classification of the A. L. A. 2. ed. Chicago, 1949. A. L. A. XXI, 265 l. — Edinje pravila opisivanja proizvedenij peccati dlja bibliotecsnuh katalogov. Csaszt' 2. Opisvanie periodicseszkih izdanij. Leningrad, 1954. Gosz. Publ. Bibl. im. Szaltükova-Scsedrina. 131 l. — Regeln für die alphabetische Katalogisierung in wissenschaftlichen Bibliotheken. 2. unveränd. Nachdruck der Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken. Leipzig, 1955. Harrassowitz. X, 179 l. — Fusch, Herrmann: Kommentar zu den Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken. 2. durchges. Aufl. Wiesbaden, 1958. O. Harrassowitz. 302 l. — Regeln für den alphabetischen Katalog. Entwurf vorgelegt vom Katalogausschuss des Verbandes der Bibliotheken des Landes Nordrhein-Westfalen. Köln, 1958. Közreadó. XV, 128 l. [Soksz.] — Règles pour le catalogue des imprimés. Éd. française. Rome, Cité de Vatican, 1950. Bibliothèque Apostolique Vaticane. VII, 398, 4 l. — Rules for descriptive cataloging in the Library of Congress. Washington, 1949. Library of Congress, Descriptive Cataloging Division. VI, 141 l. — Entwurf einer neuen Katalogisierungsinstruktion für die Schweizerische Landesbibliothek. Bern, 1956. Schw. Landesbibliothek. 47, 3 l. — Katalogiseringsregler udgivet af Dansk Bibliografisk Kæntor. Kobenhavn, 1958. D. Bibliografisk Kæntor. 64 l. — Pravidla imenného katalogu. Vypracoval kolektiv za rizeni Miroslava Nádvořnika. Praha, 1959. Státni Pedagogické Nakladatelství. 234,1 l. — Pravila za katalogizaciju Univerzitet a Beogradu. Narodna Biblioteka u Beogradu. Beograd, 1957. Društvo Bibliotekara NRS. 228 l. — Regels voor de titelbeschrijving. Vastgesteld door de Rijkscmissie van advies inzake het bibliotekwezen. 10. dr. Leiden, 1959. Sijthoff. 60 l.

² Az Egyetemi Könyvtár 1957-ben készült periodika cíMLEIRÁSI szabályzat-tervezete kiadva az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. 1. 1962. kötetében 43—78 l. — A Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárának periodika cíMLEIRÁSI gyakorlatát ld: Kósa Győző: Útmutató és példatár műszaki folyóiratok könyvtári feldolgozásához. Bp., 1959. Tankönyvkiadó. 94 l.

A periodikáknak a könyvtől eltérő, és ennek megfelelően különleges feldolgozási szabályokat követelő tulajdonságaira leghatározottabban Andrew D. Osborn³ könyve mutatott rá, és kétségkívül ez a könyv gyorsította meg a MNOSz 3424—52 periodika-részének megváltoztatását.

A periodika-szabvány szerkesztői elfogadták azt a legvilágosabban Osborn által kifejezett álláspontot, hogy a periodika nem a könyv mostohatestvére, hanem „*sui generis*” kezelendő kiadvány, mely a könyvtől abban különbözik elsősorban, hogy dinamikus, nem önmagában lezárt egység, állandóan ki van téve változásnak.

Tanulmányunk két részből áll. Az első részben a periodika-címleírás rendsző-megválasztási problémáit tisztázzuk. A második részben ennek alapján vizsgáljuk meg a periodika-szabványt, elsősorban abból a szempontból, mennyiben tesz eleget ezeknek a követelményeknek.

I.

A PERIODIKA-CÍMLEÍRÁS RENDSZŐ-MEGVÁLASZTÁSI PROBLÉMÁI

1940 óta a címleírások forradalmát éljük, és ez természetesen kihatott a periodika-címleírási rendszerekre is. A cél az, hogy az egymással szemben álló rendszereket összehangolják, és így egységes címleírás alakuljon ki. Az egység felé az első és leglényegesebb lépés a *rendszőra*, illetve a címfejre vonatkozó szabályokban való megállapodás.

A periodika-címleírásban három rendsző-megválasztási probléma van, és ennek megfelelően három alaprendelkezés; amíg e három alaprendelkezésben nem sikerül megegyezni, nem lehet szó egységes, nemzetközileg egyöntetű címleírásról.

Az alábbiakban ezeket vizsgáljuk meg:

a) ha *nincs szerző*, mi legyen a rendsző: az első szó (nem tekintve a névelőt), vagy az első főnév

b) ha van *testületi szerző*, a címleírás a testületi szerző alatt készül-e

c) *címváltozás* esetén a periodikákat melyik címen kell leírni.

a) Az első kérdésben (természetes szórend, vagy az első főnév, a substantivum regens, a nomen regens kérdése) az angolszász, a szovjet és a latin nyelvű népeknek címleírási rendszerei egységes álláspontot foglalnak el, követvén a természetes szórendet; ezzel szemben a *Porosz Instrukciót* követő címleírások az első főnevet tették rendszővá.

A kérdés gyakorlatilag éles és hosszú viták után eldőltnek látszott azzal, hogy a nagyszabású Gesamtverzeichnis Ausländischer Zeitschriften und Serien (GAZS) 1939—1958. szakított a német hagyományokkal és a periodikákat a természetes szórendben írja le.⁴ Az

³ Osborn, Andrew D.: Serial publications. Their place and treatment in libraries. Chicago, 1955. ALA. XII. 309 1.

⁴ Az NSZK-ban kiadott sajtóbibliográfiák már egységesen a természetes szórendben írják le a periodikák címeit (*Deutsche Presse, Deutsche Bibliographie. Zeitschriften*). Ez utóbbi ugyan a mutatóban az első főnév alatt is közli a folyóirat címét.)

Az NDK-ban kiadott sajtóbibliográfiák ezzel szemben megmaradtak az első főnév mellett: a Deutsches Bücherverzeichnis és a Deutsche Nationalbibliographie hagyományukat követve az első főnév alatt írják le a címeiket, és a most kiadásra kerülő GESAMTVERZEICHNIS Ausländischer Zeitschriften. »GAZ« is a Porosz Instrukciót követi.

A Bibliographie der Deutschen Zeitschriftenliteratur B.Abt., mely a *nem* német nyelvű periodikákat dolgozza fel, a háború óta a természetes szórendben írja le a periodikák címét, az A. Abt. az első főnév szerint sorol-

Az 1961-ben Párizsban tartott IFLA katalogizálási konferencia (ezentúl párizsi konferencia) egyáltalán nem intézkedik a rendsző megválasztásáról:⁵ a konferencia elé terjesztett javaslat szerkesztői ugyanis annyira természetesnek tartották, hogy a rendsző a cím első szava, hogy ennek kodifikálását nem is vélték szükségesnek. Bár a konferencián elhangzott vélemények e szabályalkotási fogyatékosagra felhívták a figyelmet, a kodifikálás mégis elmaradt.⁶ A szabályzatnak e legsúlyosabb hibáját kétségekívül sürgősen pótolni kell.

b) A második elválasztó kérdés, a testületi szerző kérdése még nem jutott nyugovóra. Egyrészt azért nem, mert a testületi szerző alkalmazásában nincsen, úgy mint az előbbi kérdésben, egységesen kialakult gyakorlat, másrészt mert amerikai oldalról mind több támadásnak van kitéve éppen a periodikák címleírásának esetében a testületi szerző jogosultsága. Osborn maga is gyakorlati okokból támadja a testületi szerzőséget, rámutatván, hogy használata a periodikák címleírására terén teljesen következetlen, és a címleírások erősen eltolódnak a cím alatti címleírások javára,⁷ A *gyakorlati* okok kétségekívül a cím alatti címleírás mellett szólnak, és Osborn teljes joggal állapíthatja meg, hogy ha a kardexben — a munkaeszközben — célszerű volt a nem „jellegzetes című” (distinctive title) periodikákat címükön felvenni, logikusan következik, hogy a katalógusban is ugyanúgy kell leírni.

A párizsi konferenciára írt tanulmány⁸ is, mely hivatott volt a periodikák címleírási problémáit felvetni, ellenzi a periodikáknak a testületi szerző alatti címleírását. Dunkin, a tanulmány szerzője, álláspontját lényegében két érveléssel támasztja alá: a testületi szerző alatti címleírás egyrészt nem oldja meg a legnagyobb problémát, a címváltozás kérdését, mert a testületi szerző neve éppen úgy változhatik, mint a periodika címe — másrészt az olvasón sem segít a testületi szerző alatti címleírás, mert az olvasó elsősorban címe alatt keresi a kiadványt, ha meg mégis a testület nevére emlékeznek, megtalálhatja a kiadvány címleírását a

ja továbbra is a címeiket. Az osztrák nemzeti bibliográfia ugyan természetes szórendben írja le a címeiket, de ezeket a tipográfiaiailag kiemelt főnév szerint sorolja. Az 1962-ben kiadott Zentralkatalog neuerer ausländischer Zeitschriften und Serien in österreichischen Bibliotheken. (ZAZ) szintén az első főnév szerint sorolja a periodikák címeit. Érdekesen találkozik a rendsző megválasztás két elve a svájci Nemzeti Könyvtár két kiadványában: a külföldi folyóiratok központi címjegyzéke, a VERZEICHNIS Ausländischer Zeitschriften. (VZ4) a periodikák címeit a természetes szórendben közli, ugyanakkor a SCHWEIZER Zeitschriften Verzeichnis 1956—1960. a periodikáknak szakok szerint rendezett címleírásában a címeiket az első főnév szerint sorolja, és a címek csak a mutatóban szerepelnek a természetes szórend szerint is. Az 1956-ban kiadott Entwurf einer neuen Katalogisierungsinstruktion für die Schweizerische Landesbibliothek ugyanis csak az angol és egyéb, nem indo-európai nyelvű periodikák címleírásait osztja be a természetes szórend szerint.

⁵ A párizsi katalogizálási konferencia szabályzattervezetének magyar fordítása a Könyvtári Figyelő. 8 (1962.) 1. sz.-ban.

Domanovszky Ákos: A párizsi katalogizálási konferencia szabályzattervezete. = Magyar Könyvszemle. 78 (1962.) 174. l.

BRAUN, Hellmut: Konferenz über die Grundsätze der alphabetischen Katalogisierung. = Zeitschrift f. Biblw. u. Bibl. 9 (1962.) 8. l.

⁶ Nálvo ník, Miroslav: Bemerkungen zur Internationalen Konferenz über Grundsätze der alphabetischen Katalogisierung = Zbl. Biblw. 70 (1962.) 145—156. l.

⁷ Osborn id. mű 153. l. A testületi szerzőség alkalmazásának kérdését a periodikák címleírásában ld. IFLA Communications. Working group on the coordination of cataloguing principles. = Libri 6 (1955—1956.) 271—297. l. Megjegyzendő még, hogyha logikusan folytatjuk a testületi szerző alkalmazásának gondolat-sorát, a végén minden periodikát kiadója alá kellene tenni, és egyet sem címe alá = Libri 6 (1955—1956.) 276. l.

⁸ Dunkin, Paul S.: Problems of the cataloguing of serial publications, Appendix 5. Working papers 8. 7 l. (a párizsi IFLA konferencia 1961. melléklete). Az olvasók testületi szerző-ellenességére ld. még Piggot, Mary: Cataloguing principles and practice: an inquiry. London, 1954. Library Ass. 159 l. c. művet.

testület neve alatt, csakhogy nem fő-, hanem melléklap formájában. Dunkin javaslata szerint a testületi szerzőt, ha egyáltalán szükség van a megtartására, korlátozni kell a testület tevékenységéről szóló beszámolókra.

Az évek óta tartó viták a párizsi konferencia határozatában is éreztették hatásukat: a testületi szerző neve alatt való címleírást erősen szűkítették, és nagy szerepet juttattak a melléklapnak.

9.12 *Testületi szerző . . . neve alatt KELL megírni a főlapot, ha a cím, vagy címlap szövegéből — tekintetbe véve a mű jellegét is — nyilvánvalóan kitűnik, hogy a testület kollektíve felelős a mű tartalmáért* (8)

(8. megj.) *Pl. időszaki és sorozatos kiadványok, amelyek címe egy generikus fogalomból (jelentés, bulletin, stb.) és egy testületnek e fogalmat megelőző vagy követő nevéből tevődik össze, s amelyek valamilyen, az illető testület tevékenységéről szóló beszámólót tartalmaznak.*

9.3 *Kétséges esetekben a főlap címfeje lehet akár a testület neve, akár a cím, illetve az egyéni szerző neve.*

Mindegyik esetben melléklap irandó a kettő közül arról, amelyiket nem választottuk a főlap címfejéül.

A párizsi konferenciának a testületi szerző alatti címleírás elrendelésének hiányosságaira már rámutattak⁹, helyütt csak azon aggályunknak adunk kifejezést, hogy e rendelkezések bizonytalansága éppen nem fogja az egységet szolgálni.

A 9.12 megfoghatatlansága és a 9.3 alternatív volta következtében nem objektív kritériumoktól, hanem a címleíró megítélésétől függ, hogy egy periodika főlapjának címfeje a periodika címe, vagy a testület neve. Bibliográfiák esetében esetleg az egyedüli címleírás helyét dönti el a címleíró ítélete.

Még jobban kizárja azonban az előbbieknél az egység lehetőségét a 9.42, melynek értelmében a testület neve az egyes országok címleírásaiban más és más, tehát éppen a főlap rendszava lesz különböző, ugyanakkor ugyanezen periodikáknak cím alatti leírása esetén minden országban ugyanaz a rendszó érhető el, és ezáltal a nemzetközi egység biztosítva lenne.

Ha a testületi szerző alatti címleírást elfogadnánk, az újabban elfogadott bibliográfiai gyakorlatban törés állna be. A központi folyóiratcímjegyzékek — az angolszász és az angolszász gyakorlatot követő országoktól eltekintve — a periodikákat címük alatt írják le. E felé halad a szovjet gyakorlat is: az *Inosztrannaja Periodika*, a Lenin Könyvtár külföldi folyóiratjegyzéke a testületi kiadványokat is — ellentétben az *Edinüic Pravilaval* — címükön írja le. A testület neve külön mutatóban szerepel. (A főlap és melléklap szerepének pontos megfelelője ez a megoldás.) A latin nyelvterület (olasz, spanyol, latin-amerikai) bibliográfiai is címük alatt veszik fel mindazokat a kiadványokat, melyeknek címe egy generikus fogalomból és a testület nevéből tevődik össze.¹⁰

A nagy latin nyelvterület gyakorlata kétségkívül ellensúlyozhatja az erős angolszász bibliográfiai hatást. Mint ahogy elgondolkoztató, hogy a *gyakorlati* igényeket kielégíteni kívánó angol *World List of Scientific Periodicals* is cím alatt írja le a periodikákat. Rövidítései, melyeket példamutatónak idéznek, szintén e címleírások alapján készülnek. Ugyanígy a

⁹ Ld. Domanovszky Ákos és Nádovnik Miroslav id. tanulmányait.

¹⁰ A cím alatt leíró bibliográfiák sem egységesek — azonban azon periodikák címleírásában, amelyeknek címében a generikus fogalom és a testület neve nincs nyelvtani összefüggésben. Így pl. a Bibliothèque Nationale címleírási szabályai szerint ebben az esetben a testület neve megelőzi a generikus fogalmat: Association des Bibliothécaires Français. Bulletin d'Informations. (A Répertoire de la Presse Française címleírása.)

College and Research Libraries-nek az új periodikákat ismertető rovata — nyilván gyakorlati okokból — szintén a cím alatt írja le a periodikákat.

Nem hallgatható el természetesen az az előny, amely a testület neve alatt való címleírással jár, nevezetesen azoknál a periodikáknál, amelyeket évente más és más néven bocsát ki testületük. Az az előny azonban, amely ezeknek a kiadványoknak a testület neve alatt való leírásával jár, nem mérhető össze azzal a hátránnyal, amely abból keletkezik, hogy egy-egy tartalmi kritériumok alapján, az első címleírásakor kell eldönteni egy kiadvány helyét — a kiadvány rendszavát — a katalógusban.¹¹

Míthogy azonban a testületi szerző kérdése *gyakorlati* kérdés nemcsak abban az értelemben, hogy a mindennapi gyakorlat a cím alatti címleírás, és ilyen értelemben a testületi szerző ellen is szól, hanem végső fokon a testületi szerző mögött az angolszász országokban évtizedes gyakorlat áll; a testületi szerző szellemében alakították ki — ha nem is egészen — katalógusaikat. Évtizedes katalógusgyakorlattal áll szemben az, aki a testületi szerző ellen logikus érveket, gyakorlati ellenvetéseket szegez. Fokozza a nehézséget még az is, hogy elfogadni a testületi szerzős címleírásokat a könyvek címleírása esetében, és ugyanakkor elvetni a periodikák címleírásában, nem lehetséges. Ezért várható nehezen megegyezés ebben a kérdésben.

c) A harmadik kérdés, mely *minden* címleírási rendszernek külön kérdése: a címváltozás. Minden rendszer a *maga* szempontjából ezt tartja elsőrendű problémának; a *változás* az ok, mely különleges szabályokat tesz szükségessé.¹²

A változás a periodika második alapvető tulajdonsága, sőt Lubetzky javaslatában¹³ a periodika rendszavának megválasztása szempontjából a változást, a változás lehetőségét még a periodikus megjelenésénél is lényegesebbnek tartja.¹⁴

A címváltozás regisztrálására két lehetőség kínálkozik:

1. Bibliográfiai egységeknek kell kezelni a periodikát címváltozásai ellenére is, ha a kötet — illetve évfolyamszámozást a címváltozások után is folytatja, és ezzel a periodika is kimutatja az egységet.

2. Minden egyes címváltozásnál a periodikát mint önálló bibliográfiai egységet kell kezelni, és az összefüggésekre csak utalni kell.

E két lehetőségből három gyakorlati megoldás született: az első elv az első, vagy az

¹¹ Gyakorlatból tudjuk, milyen elmosódott a határ azon kiadványok között, amelyek címük, vagy amelyek a testület neve alatt írhatók le, és ennek következtében mennyire nem egyöntetű a testületi szerzőnek mint címfejnek használata az angol és amerikai bibliográfiákban. Pl. a Union List of Serials az Archiv des Norddeutschen Bundes-t címe alatt közli, utalóval „Norddeutscher Bund, Berlin Archiv Id: Archiv des Norddeutschen Bundes”-ról. A British Union Catalogue of Periodicals ugyanezt a folyóiratot Germany, 1866—70: Norddeutscher Bund testületi szerző alatt közli, utalóval a Norddeutscher Bundról.

¹² Fuchs id. mű 141. l.

¹³ Lubetzky, Seymour: Code of cataloging rules. Author and title entry. An unfinished draft for a new edition of cataloging rules. Chicago, 1960. ALA. XV, 86 l.

¹⁴ Tervezete szerint a periodikát nem azért kell a címén leírni, mert periodikus kiadvány, hanem azért, mert szerzőváltásnak van kitéve. Ennek értelmében ahol a szerző (kiadó) változik, a rendszó, illetve a címfej a cím; ahol a szerző nem változik (testület, közreadó), ott a rendszó, illetve a címfej a szerző (közreadó). A felépítés világos, és logikusan következik belőle, hogy az ALA 5C-5F-ben egyenként tárgyalt különféle periodikus kiadványok (újság, évkönyv, almanach stb.) Lubetzky tervezete szerint egységesen kezelhetők, külön szabályozást nem igényelnek, másrészt a testületi kiadványok (a testület nevével kezdődő kiadványok, v. a testület neve nélkül nem kifejező, nem egyértelmű, v. más módon elégtelen című kiadványok, és a testület működését, előadásait, közleményeit stb. tárgyaló kiadványok) a testület neve alá kerülnek. (Lubetzky id. mű 71. §. b. és c.)

utolsó címen való címleírásban, a második elv a mindenkori címen való címleírásban való-
sul meg.

Mind a három megoldásnak megvan az előnye, hagyománya, és éppen ezért nem vélet-
len, hogy a címváltozás kérdésében még nagyobb az eltérés az egyes országok között és
még az egyes országokon belül is, mint az eddigi kérdésekben.¹⁵

Az első címen való leírást elsősorban az angol könyvtárak és a német gyakorlatot kö-
vető könyvtárak választották. Előnye a már említett teljes egységet mutató címleírásón kí-
vül a rekatalogizálás óriási költségének megtakarítása.¹⁶ Az új megváltozott cím(ek)ről
vagy utaló, vagy a jobbik esetben melléklap készül a helyrajzi szám feltüntetésével. Az ol-
vasó és a könyvtár együttes érdekét szolgálja a periodika teljes egységét mutató címleírás;
az utaló, illetve a melléklap, mely a későbbi címekről készül, azonban kétségkívül nehéz-
séget jelent.

A közönség igényeit jobban szem előtt tartja az a megoldás, mely az utolsó címen ké-
szíti a periodika címleírását. Az olvasók nagy része a periodikát azon a címen keresi, me-
lyen a keresés időpontjában megjelenik, illetve az utolsó címen. A főlap ezek szerint az
utolsó címen készül, minden egyes előbbi címről utalót, illetve melléklapot kell készíteni.
Ezáltal az olvasók az esetek legnagyobb részében a főlapon találják meg a keresett perio-
dikát és nem utalón, mint az előbbi rendszerben. Ezt a megoldást választották az amerikai¹⁷
és a szovjet könyvtárak,¹⁸ és nem vitás, hogy a bibliográfiai egységet szem előtt tartva az ol-
vasók érdekében ez a tökéletesebb megoldás.¹⁹ Az állandó rekatalogizálás azonban olyan
idő- és pénzáldozatot követel, amelyet a legnagyobb könyvtárak sem tudtak áthidalni, és
így állandó lemaradással küszködnek.²⁰

¹⁵ A címváltozások alkalmával az egyes országokban követett megoldásokat ld. Hanson, J. C. M.: A compar-
ative study of cataloging rules based on the Anglo-American Code of 1908. Chicago, 1939. Univ. of Chicago
Press. 144 l.

¹⁶ A cél . . . a címleírást úgy megalkotni, hogy az, amelyen hosszú ideig csak lehet, változatlan maradjon,
és hogy a [periodika] esetleges változásait a katalógusban a minimális munkabefektetéssel lehessen tekint-
tetbe venni. = Fuchs id. mű 141. l., ua. a Rules for descriptive cataloging in the Library of Congress 7.
§-ban is. Az első címen való leírás előny az Annalen der Physik-nél, mely kisebb-nagyobb változásokkal visz-
szatér eredeti címére, és így az egységben tartott címleírás világosabb mindenki számára — nehézkesnek
tűnik ellenben az olyan periodikának első címen való leírása, amelyik indulása után hamarosan megváltoz-
tatta címét, viszont a logikus megoldás értelmében az első címen kell leírni; vagy még inkább, ha egy könyvtár
az első címhez való ragaszkodás értelmében az akkor még tulajdonában nem levő első címen írja le a
periodikát. Sőt a British Union Catalogue of Periodicals első címek gyakran az általunk előzménynek minő-
sített periodika címét tekintik!

¹⁷ Rules for descriptive cataloging in the Library of Congress. A. L. A. Cataloging rules for author and title
entries

¹⁸ Edinüe pravila opiszanija proizvedenij peccati dlja bibliotecsnuh katalogov. Csasz't 2. Opiszanie, periodi-
cseszkih izdanij.

¹⁹ Megjegyzendő, hogy mind az első, mind az utolsó címen katalogizáló rendszerek engedményeket tesznek
az ismertebb, vagy hosszabb ideig használt cím érdekében, ha az az első, vagy az utolsó címváltozáshoz
közelebb (a Porosz Instrukció, a szovjet, cseh, jugoszláv szabályzat, az amerikai szabályzatok).

²⁰ Az utolsó cím adta előnyöket és a rekatalogizálás okozta óriási kiadásokat a szovjet szabályzat össze tudta
hangolni, mert nem nyomtatott cédulákkal dolgozik. A periodikát az utolsó címen írja le (engedménnyel
néha a legismertebb címre), vagyis, amint a címben változás történik, a legutolsó címen készíti el a cím-
leírást, azaz főlapot, és e mögé osztja be, rendszerének megfelelően a változásokat és az állományrészlete-
zés lapjait — ugyanakkor az eddigi — megszűnt — címeknél az állomány adatokat lezárva „a folyóirat
teljes címleírását ld. az új cím: . . . alatt.” megjegyzéssel utalnak a legutolsó címre. Ez a megoldás is sok
munkát kíván, különösen többszöri címváltozás esetén, de kétségkívül kevesebb költséggel jár, mint az
állandó rekatalogizálás.

Ez az ok vezetett a harmadik megoldáshoz, a periodikának a mindenkori címen való leírásához: azaz minden egyes cím alatt külön címléírás készül, feltüntetve az e címet közvetlenül megelőző címet. Ez a legolcsóbb megoldás; a legkevesebb időt veszi igénybe, a rekatalogizálás költségei a minimálisra csökkennek, és az átlagolvasónak megfelelnek a címléírások. A mindennapi munkaeszközök (szerzeményezési nyilvántartások, rendelések, kardex) duplumjegyzékek, a központi katalógusba szóló bejelentések, a kurrensen járó periodikák jegyzékei természetesen a mindenkori címen írják le a periodikákat, és ez kétségkívül kihat a címléírásra is. Itt is tehát ugyanazzal a *gyakorlati* érveléssel találkozunk, melynek értelmében a testületi szerző ellen szálltunk síkra.

Természettudományi, műszaki periodikákat gyűjtő könyvtárakban, ahol elsősorban a modern anyag a keresett, ez a megoldás látszik a legalkalmasabbnak.

Előnye mellett természetesen ennek a megoldásnak is vannak hátrányai: a periodikát teljes egészében körülményesebben lehet csak áttekinteni²¹, és itt sem kímélődik meg az olvasó attól, hogy egy periodika több évfolyamait keresvén címváltozás esetén „előbb-utóbb” utalóhálózaton menjen végig. A szakkatalógusba osztandó cédulák számát természetesen tetemesen növeli ez a rendszer. Ennek a megoldásnak *gyakorlati* erejét mutatja, hogy Lubetzky címléírási szabályzattervezetében az élő, de címváltozáson keresztülment periodikák címléírásakor ezt a megoldást is engedélyezi.²²

Lubetzky szabályzattervezetében ugyanis különbséget tesz a megszűnt és az élő periodikák között. Az előbbieket főlapját az utolsó cím alatt készíti; az élő, de címváltozáson keresztülment periodikák címléírásakor azonban mind a három címléírási lehetőséget (első, utolsó és mindenkori cím) engedélyezi.

Lubetzky szabályzattervezetével azért foglalkozunk hosszabban, mert javaslata mutatja talán a legjobban, mekkora problémát jelent a címváltozás leírása: egyrészt kötötte az amerikai hagyomány, amikor az utolsó címet tette kötelezővé a megszűnt periodikák esetében, másrészt a gyakorlat, a legjobb megoldás keresése készítette erre a sokak által bírált javaslatra.²³ A bírálatok eredményeképpen jött létre a *Catalog Code Revision Committee* 1961. július 8-i határozata, mely szerint a címváltozáson keresztülment periodika minden egyes címéről főlap készül, a megszűnt periodikák esetében ellenben, hogy a címléírások egy helyütt legyenek, az utolsó cím alatt készül a főlap.²⁴

²¹ Az egység érdekében Ranganathan minden egyes cím alatt a periodika teljes történetét és a könyvtár állományát megadja. (Classified Catalogue Code. Rule 7D42.) és Heading and Canons. Madras—London, 1955-496. §.

²² Lubetzky id. mű 72. §. b. 3. Dunkin magyarázata: a periodika állandóan fejlődő valami, és címléírása is ezért *gyakorlati* problémát jelent. Ugyancsak gyakorlati érv — a folyóiratcímek idézése az irodalomban — szól a mindenkori címen való katalogizálás mellett, mint ahogy Lubetzky *Cataloging rules and principles* (1953) c. művében kifejti (47. l.)

²³ A szabályzat feladata a legjobb megoldást ajánlani, s nem minden ésszerű megoldást felsorolni. (Hines, Théodore C.: Comment on the Draft Code. = *Library Resources and Technical Services*. 5 (1961.) 240. l.) A közönség viszont a katalógustól logikát, következetességet kíván, és ezért helytelen különbséget tenni a megszűnt és az élő periodikák címléírásában. (Ld. Dunkin Paul S.-nek a párizsi konferenciára írt id. tanulmányát.)

²⁴ Smith, Audrey: Substantive changes in the Draft Code June 1960 — July 1961. = *Library Resources and Technical Services* 5 (1961.) 342. l.

Kétségkívül az amerikai hagyományokhoz való ragaszkodás is szembe helyezte a könyvtárosokat Lubetzky javaslatával, mint ahogy pl. a Brown University Library részéről Edith Clitheroe fejtette ki. (*Library Resources and Technical Services* 6. (1962). 91. l.)

Ez a megoldás még mindig nem egyértelmű, mert az olvasót kétféle megoldás elé állítja: az élő és megszűnt periodikák címléírása különböző a katalógusban. Kétségtelenül azonban megkönnyítette és elősegítette a párizsi konferencia határozatát azzal, hogy a mindenkori cím alatt való címléírást elrendelte, és ugyanakkor nem mondott le az egységben való szemléletről.²⁵

A párizsi konferencia határozata a címváltozásról a hagyományos és modern gyakorlatnak szerencsés összhangba hozatala.²⁶ A címváltozás kérdését a cím alatt katalogizált művek szakaszában tárgyalja a szabályzattervezet:

11.5 Ha időszaki kiadvány vagy sorozat megváltoztatja címét, akkor minden egyes cím alatt külön főlap készül az e címet viselő szakaszcímről, legalább az e címet közvetlenül megelőző és követő címek feltüntetésével. Az időszaki kiadvány, illetve sorozat minden ilyen cím alatt felvett szakaszáról mellékletet lehet írni valamelyik kiválasztott cím alatt (13). (13. megj.) Olyankor, mikor azt kívánjuk, hogy a katalógus az időszaki ill. sorozatos kiadványról, mint egészről, egyetlen helyen összegyűjtve is adjon felvilágosítást.

Ha azonban a címek eltérései csak csekélyek, akkor szabad az egész kiadvány egységesített címfejezővel a leggyakrabban használt névváltozatot választani.

Ha végignéztük a címváltozások címléírásával kapcsolatos lehetőségeket, megértjük, hogy a párizsi konferenciának erre a kompromisszumos megoldásra kellett jutnia. A gyakorlat, a periodikákkal való mindennapos foglalkozás, és nem utolsósorban gazdasági okok vezettek arra, hogy a periodikának minden egyes címéről külön főlapnak kell készülnie. Ez a rendelkezés ugyanazon az elven alapszik, mely a 6. pontban is megnyilvánul: *a főlap a kézbevért műről készülhet, azaz a címnek magán a művön szereplő formája a főlap címfeje.*

A rendelkezés ugyanakkor azonban eleget tesz a katalógussal szemben támasztott második igénynek is, mely szerint egy mű minden kiadása egységesített címfej alatt is összegyűjtendő, azzal hogy lehetőséget ad arra, hogy *egy* kiválasztott cím alatt a periodika teljes egészében áttekinthető legyen.

A címváltozásra vonatkozó 11.5 pontnak egy nem szabatos pontjára szeretnénk azonban rámutatni:

„Ha azonban a címek eltérései csak csekélyek, akkor szabad az egész kiadvány egységesített címfejezővel a leggyakrabban használt névváltozatot választani.”

Ez a rendelkezés nyilván a Library of Congress szabályzatának hatására készült, mely megengedi, hogy a betűrendbe sorolást nem zavaró változásokat²⁷ megjegyzésként közöljék. Amennyiben csak ilyen eltérésről van szó, valóban nem szükséges a melléklet használatának elrendelése, de amennyiben már a betűrendbe sorolást is érintő eltérésekről van szó (Mitteilungen, Mittheilungen — Centralblatt, Zentralblatt, Journal of Social, Journal of the Social . . . stb.), akkor az egységesített címfej ajánlásán kívül a melléklet elrendelése is szükséges.²⁸

²⁵ Már az 1959-ben tartott londoni IFLA Konferencia E/2 pontja a címváltozáson keresztülment periodikák rendszaváról szól.

²⁶ Az angol könyvtárosoknak 1960-ban tartott londoni konferenciája egyeztetette az angol és amerikai álláspontot, és Mary Piggott javaslata alapján a mindenkori cím alatti címléírást, és *emellett* az első cím alatti címléírást ajánlja = Library Association Record. 62 (1960.) 248—253. l.

²⁷ Id. mű 7 : 8 H.

²⁸ Ilyen részletes rendelkezés: Regeln für den alphabetischen Katalog. 172. §.

II.

A PERIODIKA-SZABVÁNY BÍRÁLATA

Mielőtt a periodika-szabvány rendelkezéseit az első részben mondottak alapján megvizsgálánk, tisztán kell látnunk a szabvány keletkezésének körülményeit, melyek a szabvány hibáinak nagy részét megmagyarázzák.

Felvethető a kérdés, hogy éppen most, amikor a szabályzatok a modern felfogás szerint egyszerűsége törekednek, a sok részletes szabály helyett csak általános rendelkezéseket fektetnek le, ésszerű volt-e kiadni, kidolgozni egy olyan szabályzatot, mely nem a nagy irányvonalakat adja meg, hanem példatárba illő magyarázatokat is tartalmaz, ugyanakkor viszont a részletekbe menő utasítások mellett szabályozatlanul hagy szabályozandó kérdéseket, szabályoz olyat, ami nem szabványba, hanem házi szabályzatba való. A kérdés feltevése helyes. Kétségkívül szükséges volt az egységes periodika-feldolgozás érdekében a most induló könyvtárak kezébe segédkönyvet adni, de ezt meg kellett volna oldani a modern szabvány példatárának segítségével.

Jelen formájában a szabvány egy modern értelemben vett szabványnak olyan előmunkálatra, amelyet már 1951-ben, a szabvány első kidolgozásakor el kellett volna végezni. 1951-ben ugyanis már ugyanazok a nagy jelentőségű külföldi szabályzatok rendelkezésre álltak, amelyek a mostani periodika-szabvány megalkotásában segítettek. Már a MNOSZ 3424—52 választ adhatott volna arra a sok részletkérdésre, amellyel a mostani szabványnak foglalkoznia kellett. Ennél súlyosabb mulasztása volt azonban, hogy szétválasztotta szervezetileg a folyóiratok, hírlapok (90—108. szakasz) és a nem folyóiratjellegű időszak kiadványok (89. szakasz) kategóriákat, pedig mindezeknek a kiadványoknak azonos típusú címléírását a mindnyájukkal közös *periodikus megjelenés* dönti el. Mindezek a hibák és elégtelenségek kétségkívül szükségessé tették az új periodika-szabvány megalkotását.

A modern szabályzatalkotási elképzelések szempontjából a már említett példatár legnél súlyosabb hibának számít az alternatív megoldások engedélyezése a periodika-szabványban. Így pl. a harmadik rendsző-alaprendelkezésnél, a címváltozás kérdésében, a periodika-szabvány mind a három címléírási lehetőséget engedélyezi: pedig a szabvány feladata nem a lehetőségek felsorolása, hanem a legjobb megoldás elrendelése.

A periodika-szabvány szerkesztői — elsősorban Dezsényi Béla, a szerkesztés szakmai vezetője — a szabványt önálló egységnek szánták, mert a periodika jellegénél fogva más szabályokat kíván, mint a könyv, és előre látható volt, hogy a periodika-szabványt nem lehet úgy beleilleszteni a könyvszabványba, hogy ne legyenek állandó ellentmondások a megoldási lehetőségek között. Még olyan, teljesen azonos jelenségeknek, mint a megjelenési hely, kiadó kérdése, rövidítések feloldása kérdésében is eltérések mutatkoznak, nem beszélve azokról a pontokról, amelyek a periodika sajátosságából következőleg egészen más megoldást kívánnak, mint pl. a címlap elsődlegességének megszűnése, a zárójelek használata és jelentése. Ezért igyekeztek a szabvány szerkesztői minden, a periodika-címléírást érintő kérdésre zárt önálló tervezetben intézkedni. Az utolsó átdolgozás azonban — amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy nem lehet szó önálló szabványról — már nem tudta időhiány miatt *sem* — eltüntetni az ellentmondásokat a most már ugyanazon szabvány pontjai között, és nem tudta utalásokkal sem áthidalni az ismétlődő paragrafusokat. Az utolsó átdolgozás el-sietettsége ezen túlmenően is sok bosszantó és elkerülhető hibát eredményezett, melyek-

nek kijavítása a következő kiadásban okvetlenül szükséges.²⁹ A szabvány kidolgozásához sokkal több időre, sokkal több megértésre lett volna szükség, hogy ne osztozzék a szabványok szokásos elmarasztalásában: a felületesség és elharmarkodottság vádjában.

A periodika-szabvány címleírására vonatkozó megjegyzéseink két részre oszlanak:

1. a rendsző, illetve a címfej kérdésére,
2. a címleírás leíró részének vizsgálatára.

1. A RENDSZŐ KÉRDÉSE

A rendsző vizsgálat akkor három kérdésre keresünk feleletet:

1.1 az alapvető feladatnak, a rendsző-megválasztás alaprendelkezéseinek mennyiben felel meg a szabvány,

1.2 a rendsző-megválasztás részletrendelkezései, az egyes rendsző-rendelkezések helyesek-e,

1.3 a periodika-szabvány rendszőrendelkezései milyen kihatással vannak a periodikák bibliográfiai szabványának rendelkezéseire.

²⁹ Ellentmondások a könyv- és a periodika-címleírások között pl.: Több helynév esetén a könyvekre vonatkozóan a 29. szakasz: „Háromnál több helynév esetében az *első* helynév után „*stb*”-vel . . . kell jelezni az elhagyott helyneveket.” a periodikákra vonatkozó 111. szakasz „Háromnál több helység esetén *csak kettőt* kell leírni.” Ugyanez a különbség a kiadó esetében is a 30. és 113. szakasz között.

A cím első három szavában előforduló számjegyek feloldása kérdésében a periodika-szabvány logikusabb, mert minden esetben a szám elé teszi a feloldást (11. d és 94. szakasz.)

A poligramokról a könyvekre vonatkozólag a 11/g szakasz rendelkezik, a periodikák címleírásáról a 95. szakasz sajnos alternatív módon intézkedik — a feloldást ugyanúgy írja elő, mint a könyvekre vonatkozólag, ugyanakkor azonban poligramos rendszőt is engedélyez a főlapon a MSZ 3963. 2.018. pontja hatására.

Jellegzetesen mutatja az elsietettséget, hogy ugyanakkor, mikor részletesen leír olyan formai megoldásokat, melyek azonosak a könyvekre vonatkozó címleírással, bizonyos kérdésekben csak utal a könyvekre előírt szabályokra (pl. a 125./m. szakasz esetében a 101. szakaszra = 33—34. szakasz).

Szerkesztési hibák és értelemzavaró sajtóhibák:

A 89. szakasz az alapfelvételt teljes címleírásnak nevezi, a 101. szakasz ennek ellenére részletező címleírásról beszél.

101. szakasz „A teljes címleírásban általában minden változást le kell írni a változás idejének jelölésével.”

Ez a rendelkezés általános érvényű, és mégis az alcímre vonatkozó szakaszban van, és erre hivatkozik mint analógiára a 105., 107., 110., 112., 114., 117. szakasz.

126. szakasz „Az általános megjegyzések között a teljes címleírásban az alábbi adatokat *tüntethetjük fel* ugyanabban a szakaszban: „Ha a lapfejen feltüntetett címek között eltérés van, a változatot a megjegyzések között *kell* leírni.

Megjegyzésként *kell* feltüntetni, hogy a periodika más nyelvű kiadásban is megjelenik

Hibásak az állomány feltüntetésének szabályai: a 124. szakasz d—g pontja nemcsak az egyszerűsített címleírásra, hanem a teljes címleírásra is vonatkozik, ugyanakkor a 125. szakasz b—e pontja az egyszerűsített címleírásra is vonatkozik. Helyesebb lett volna egy, a mindkét címleírásra érvényes szabályokat tartalmazó paragrafust beiktatni. Értelemzavaró sajtóhiba: a tárgyév és megjelenési év egymás mellett szerepeltetésekor a 128. szakasz példája nem közli a megjelenési évet zárójelben, úgy mint a 125. szakasz d. pontja előírja. (Megjegyzendő, hogy itt is látható, hogy a kerek zárójel használata a periodikák címleírásában egész más jelentésű.)

Bosszantó sajtóhibák, melyeknek ilyen kiadványban nem szabad lenniük: pont elmaradása évszám, szám vagy cím után, illetve pont helyezése ahová nem való, pl.: 118—119. szakasz, 124. szakasz b. e. g., 125. szakasz. b. d. h.; 128—129. szakasz, 125. szakasz i., zárójel elmaradása (128. szakasz, vagy más típusú zárójel használata (125. szakasz. i.), zavaró tipográfiai szedés (98. szakasz).

1.1 Mennyiben valósítja meg a periodika-szabvány az I. részben tárgyalt rendsző-megválasztás alaprendelkezéseit, és ezzel mennyiben könnyítette meg a csatlakozást a katalógizálás nemzetközi módjához? A periodikák címléírásának rendsző-megállapításában — mint láttuk — három alapvető probléma van: *a)* a szórend, *b)* a testületi szerző és *C)* a címváltozás regisztrálása. E három kérdés a párizsi konferencia szabályzattervezetében mint alaprendelkezés jelentkezik. (Az első ugyan csak magától értetődően.) A magyar periodika-szabvány összevetve e legújabb rendelkezésekkel *jelen formájában* csak az első rendelkezésnek tesz eleget; a szabvány szerint a periodikákat a természetes szórendben kell leírni.

A harmadik alaprendelkezésnek, a címváltozás leírására vonatkozó rendelkezésnek a szabvány, mely jelen kiadásában a címváltozásnak mind a három módját engedélyezi a magyarországi status quo-t tükrözvén, csak revíziója után fog megfelelni. Itt a megegyezés nem kétséges; a párizsi konferenciának a címváltozás leírására vonatkozó rendelkezése megfelel a magyar könyvtárak igényeinek és gyakorlatának. Nagykönyvtáraink nagy része is a mindenkor címen való címléírást választotta. Az áttérést az új rendszerre csak azok a könyvtárak érzik meg, melyek, mint pl. a budapesti Egyetemi Könyvtár, állományuk természete miatt a bibliográfiai egység érdekében az első címen készítették a címléírást. A rendelkezés azonban nem állja útját annak, hogy ezek a könyvtárak (mint pl. a budapesti Egyetemi Könyvtár 1964-től) az elrendelt leíráson *kívül, többletként* a periodikákat továbbra is mint egységet kezeljék.

A második alaprendelkezésnek (a testületi szerző alatti címléírás) a periodika-szabvány paragrafusai ellentmondanak. A szabvány a magyar gyakorlatot — és ezzel a magyar felfogást — kodifikálva csak kivételes esetekben, a MSZ 3424 utasításainak megfelelően rendeli el a testületi szerzőt.

A magyar katalógusgyakorlatnak kétségkívül a periodika-szabványban lefektetett cím alatti címléírás felel meg, és így ebben a kérdésben — mint már a I. részben kifejtettük — nehezen várható megegyezés.

1.2 A rendsző-megválasztással kapcsolatban először azt a két részletrendelkezést szeretnénk kiemelni, amelyek nem szerepeltek az eddigi szabványban, és más szabályzatokban sincsenek ilyen világosan egyértelműen kifejezve.

Az első az a rendelkezés, amelyik kimondja, hogy a periodikák rendszavát — a főlapon szereplő rendszót, illetve címfejet — a lapfej- és nem a címlapcím alapján kell készíteni, a másik az a rendelkezés, mely kimondja, hogy minden periodikáról külön címléírást kell készíteni.

A magyar szabvány elfogadta a címlap elleni harcnak a periodikákra is kiterjedő következményeit: a hírlap-szemlélet és Osborn hatása együttesen alakította ki a szabvány 92. szakaszát, mely szerint „A címet a lapfejről, ennek hiányában a fedőlapról, vagy a kötet-címlapról kell venni.”

Ismeretes, hogy Osborn elsősorban gyakorlati okokból szállt szembe a címlapról történő címléírással, így ugyanis elkerülhető az új periodikáknak kétszeri címléírása; a végleges címléírásnak nem kell a címlap beérkezését megvárnia, és így szükségtelenné válik az ideiglenes címléírás.³⁰ Az Osborn által felsorolt érvekhez szeretnénk még azt hozzáfűzni, hogy a periodika címlapja — mely utólag jelenik meg — kétségkívül nem olyan szerves része a periodikának, mint a könyv esetében a címlap, amely *vele együtt jelenik meg*. A perio-

³⁰ Osborn id. mű 128.1.

dikának egyrészt nincs mindig kötetcímlapja, másrészt a kötetcímlap gyakran nem adja vissza híven sem címben, sem évszámban a hozzátartozó periodika címét és megjelenési idejét.³¹

A (kötet) címlaptól való eltérés gyakorlati előnye a központi címjegyzékbe való bejelentésben is megnyilvánul, mert a bejelentést már az első számról meg lehet tenni.

A szabvány 92. szakasza szerencsésen megszüntette azt a következetlenséget, amelyet a MNOSZ 3424—52. 92. szakasza tartalmaz, mely szerint a *folyamatosan megjelenő* periodikák esetében a lapfejről, *befejezett, bekötött* évfolyamok katalogizálása esetén az évfolyam, illetve *kötet címlapjáról*, esetleg az impresszumból kell a címet venni. Az élő és a megszűnt periodikák címléírása közti különbségtétel ugyanis nemcsak logikai hiba, hanem már eleve a rekatalogizálás lehetőségét rejti magában.

A címlap-címléírás elsődlegességének megszűnésével együtt jár a zárójelek használatának a könyvek címléírásában egyértelmű használatának megszüntetése is: a periodika adatközlő helyei változóak még ugyanazon a folyóiraton belül is, ugyanazok az adatok szerepelhetnek ugyanazon periodika esetében egyszer a címlapon, másszor az impresszumban stb. Ezért került a periodika-szabvány az MSZ. 3424:8. szakaszával összeütközésbe, mely szerint „Minden adatot, amely a könyvből, de nem annak belső címlapjáról származik, kerek () zárójelbe kell helyezni”, és helyette a 90. szakasz intézkedéseit tenni: „Azokat az adatokat, amelyeket a periodika bármelyrészéből veszünk, nem szükséges zárójelbe tenni. Az olyan adatot, amelyet nem a periodikáról, hanem bibliográfiából, segédkönyvből vettünk, szögletes zárójelbe kell tenni.”

A szabvány egyik leglényegesebb pontjának a 90. szakaszt tartjuk, mely kimondja, hogy minden periodikáról (társlapokról is) külön címléírást kell készíteni.³² (Ez a rendelkezés, mint látni fogjuk, pontosabb lett volna, ha kiegészült volna a bibliográfiai egység fogalmával.) Minden bibliográfiai egység e szerint külön címléírást, főlapot kap, és ez vezetett a 98. szakaszhoz is, mely a csoportcímes periodikákról intézkedik.

A szériákra oszló periodikákkal a külföldi szabályzatok nem foglalkoznak egységesen. Részletesen csak a szovjet, cseh és belgrádi szabályzat rendelkezik.³³ Akárminek nevezzük ezt a periodika-típust, melyre a külföldi terminológiában sincs egyértelmű elnevezés — akár csoportcímes periodikának, akár periodikasorozatnak,³⁴ akár részalcímes folyóiratsorozatnak³⁵ nevezzük, a szabvány a lényegret ragadta meg, amikor elrendelte, hogy minden periodikát, melynek más periodikával közös, összefogó címe *mellett* külön, egyedi címe is van, *egyedi, önálló* periodikának kell tekinteni. Minden ilyen periodika tehát önálló bibliográfiai egység, külön főlappal (címléírással), külön raktári elhelyezéssel. Ennek hangsúlyozása fon-

³¹ A címlaptól való elszakadás egyik oka, hogy a füzetek kiadási dátuma a döntő, a *redítés*, és ezért volt lényeges leszögezni éppen a magyarországi könyvtárak egyenetlen gyakorlata miatt, hogy a megjelenési évet is ki kell tenni a tárgyév mellett.

³² Hogy a társlapokról, supplementumokról nem szükségszerű az önálló címléírás, mutatja pl. a Porosz Instrukció (189. §.), a Pravila Jmenneho Katalogu (141. č. 7. pont), a Regels voor de Titelbeschrijving (84. pont), melyek szerint a főlap címét tartalmazó mellékletek a főlappal együtt alkotnak címléírási egységet.

³³ A MNOSZ 3424—52-ben szerepel ez a paragrafus, pedig az Edinüe Pravila hatására a MNOSZ 3424 T megemlíti a 102. §.-ban: „melléklapot kell készíteni végül különböző című sorokra oszló folyóiratok egyes sorairól akkor, ha előfordulhat, hogy a közönség a sor címe alatt is keresi őket.” Ez a paragrafus nem beszél pontosan a „csoportcímes periodikákról”, de ez ebből a paragrafusból következik.

³⁴ Az Egyetemi Könyvtár periodikák címléírási szabályzat-tervezetének elnevezése.

³⁵ Kósa György meghatározása.

tos, mert még mindig előfordul, hogy egyes könyvtárak ezt a mind gyakrabban jelentkező kiadványtípust nem választották szét egyedi periodikákra, és ennek hátrányát mind az olvasó, mind a könyvtáros érezheti. E periodikatípus egyedi mivolta időnként külső — tipográfiai — megjelenésében is megnyilvánul; az egyedi, külön cím olyannyira dominál, hogy az olvasók nagy része ezen a címen keresi a periodikát. Pl. a Naucsüie Dokladü Vüszsej Skolü. Filozsofszkie nauki esetében a kutatók sem a csoportcímen keresik a periodikát. Ezekre az esetekre gondolt a szabvány, amikor lehetővé tette, hogy a cím második részéről, az olvasók igényének megfelelően utalót lehessen készíteni.

A csoportcímes periodikáknál kellett volna megemlíteni a keretekben megjelenő periodikák címlírását is. Ez a mind gyakoribb egyetemi és társulati kiadvány-forma bizonyos mértékben emlékeztet a csoportcímes periodikákra: a cím első része a keretcím, a második része az egyedi periodikák (periodika-sorozatok) címe. Az egész keretcímes sorozaton keresztülfut a közös sorszám (kötetszám), de a különféle periodika-sorozatok vegyesen egymás után következő kötetei is saját sorozatukon belül folyamatosan számozódnak.³⁶

Ezekben az esetekben a világos kezelés érdekében éppen úgy részekre, az egyedi címmel ellátott periodikákra kell bontani a kiadványsorozatot, mint a csoportcímes periodikáknál, azzal a különbséggel, hogy az egymást követő számok mellé a keret sorszámát (kötetszámát) is fel kell tüntetnünk, s ugyanakkor a keretcím alatt is egyszerűsített nyilvántartást kell vezetni, mert az olvasók a kiadványt így is kereshetik. Az Edinüie Pravila és a cseh szabályzat nagyon részletesen tárgyalja e kiadványtípust, bár kétféle megoldást engedélyeznek. A magyarországi gyakorlat sem egységes ebben a kérdésben, s ennek hátrányát szintén a Külföldi Folyóiratok Központi Címjegyzéke (a továbbiakban KFKC) számára készített bejelentésekben látjuk.

*

A rendsző-részletrendelkezések világosak, de egyes rendelkezések kiegészítésre szorulnak.

Elsősorban a címfej meghatározását kell kibővíteni. El kellett volna rendelni, hogy a semmitmondó, általános jelentésű szóból, vagy szócsoportból álló cím után *közvetlenül* írandó a közreadó neve ³⁷ Ennek megállapítása azért szükséges, mert a címnek és a közreadónak nyelvtani összekapcsolása a hazai gyakorlatban szerepel, és külföldi bibliográfiákban is megtalálható: pl. Nachrichten [der] Vereinigung Schweiz. Bibliothekare [und der] Schweiz. Vereinigung für Dokumentation. (A Schweizer Zeitschriftenverzeichnis 1956–1960. Fünffjahresausgabe címlírása.)

Bibliográfiák esetében az interpolációnak a betűrendbe soroláskor nem szoktak jelentőséget tulajdonítani, a könyvtári gyakorlatban azonban általában van jelentősége.

³⁶ Az Ucsenüie Zapiszki Leningradszkogo Goszudarsztvennogo Ordena Lenina Universzitetä im. A. A. Zsdanova folyamatos számozással különféle sorozatokat ad ki, amelyek önmagukban bibliográfiai egységet alkotnak

pl. Szerija filologicseszkih nauk.
23. vüp. 1957. 283,3 l. (197. no.)
24. vüp. 1956. 232, 2 l. (198.)

[A zárójelben levő sorszám az egész sorozat sorszámát jelenti.]

³⁷ A MSZ 3963-nak 2.014 szakasza összhangban a betűrendbesorolás szabályaival (MSZ 3401-nek 66. szakasza) vesszőt tesz a közreadó neve elé, és ugyanakkor a könyvtárak és bibliográfiák nagy része a cím és a közreadó közé *pontot* helyez. E kérdésnek tisztázása a könyvtárak számára a betűrendbesorolás egysége miatt szükséges.

Hasonlóképpen a betűrendbesorolást érinti a rendszóban beállt helyesírás okozta változás, mint pl. a Centralblatt—Zentralblatt, Mittheilungen—Mitteilungen esetében. Erre az esetre a periodika-szabvány nem tér ki, holott a külföldi szabályzatok is,³⁸ és az MSZ 3963-nak 2.019.3. szakasza is tárgyalja.

A rendszót érinti a poligramok kérdése is, melyeknek címleírasi megoldása a szabványban nem kielégítő. Egyrészt nem történt intézkedés az olyan poligramszerű rövidítésekről, amelyek a folyóiraton címként is szerepelnek, pedig ezt a mind gyakrabban jelentkező címfórmát már az MSZ 3963-nak 2.019.4 szakasza tárgyalja.³⁹ Másrészt a 95. szakasz a címben szereplő poligramok leírásában alternatív megoldást engedélyez: a címleírás vagy a poligram feloldott alakjáról készül, s akkor a poligramos alakról kell utalót készíteni (az MSZ 3424-nek 11/g szakaszával megegyezően), vagy a poligramról készül a címleírás, és akkor a feloldott alakról kell utalót készíteni (az MSZ 3963-nak 2.018 szakaszával megegyezően.)

Ezt a sokféle megoldási lehetőséget elvi okokon kívül gyakorlati okokból sem lehet helyeselni, mert sok hiba forrása lehet, így pl. a KFKC-bejelentésekben is.

A poligramok leírása terén sajnálatos módon a külföldi bibliográfiák is eltérnek egymástól, sőt még egy bibliográfián belül is kétféle megoldással találkozunk.⁴⁰ Minthogy a poligram feloldása vagy fel nem oldása a rendszót érinti, e téren el kell és el is lehet érni egyöntetűséget.

A rendszóra vonatkozó megjegyzéseinknél kell megemlítenünk a szabvány fogyatékoságát, a definíciók hiányát. A meghatározások hiánya kérdésessé teszi ugyanis azt, hogy egyes kiadványfajták egyáltalán szerepelnek-e a katalógusban, és így a szabvány végső fokon éppen a rendszó megválasztásában nem tudta az egyöntetűséget biztosítani. Az alábbiakban tehát csak azoknak a meghatározásoknak hiányát említjük meg, amely meghatározások a rendszó egységességét biztosították volna.

A szabvány nem közöl meghatározásokat, egyrészt, mert a „Könyvtári elnevezések és meghatározások” (MSZ 2155—55 R, ún. terminológiai szabvány) meghatározza az időszaki kiadványokat és a vele kapcsolatban előforduló kiadványfajtákat (melléklet, társ lap), másrészt a szerkesztő bizottság arra számított, hogy a meghatározásokat később mellékelik.

³⁸ A párizsi konferencia határozatainak 11.5 pontja, mint már említettük, sajnos, nem eléggé világos.

³⁹ A címleírasi egyenlenség oka, hogy az esetek nagy részében, úgy mint az alábbi esetekben is, a poligram nem „igazi” poligram, hanem a cím kivetített rövidítése, és a periodikán a teljes kiírt cím is szerepel. Kétféle poligrammal találkozunk tehát: a tipográfiai kiemelt poligram-címekkel, melyek ismertebbek a kiírt teljes címmel és az „igazi” poligramokkal, amelyeknek nagyrésze közismertségüknél fogva már fel sem oldhatók a címleírásban (FAO, IBM.) Ezért tartjuk a legeggyöntetűbb és legjobb megoldásnak a GAZS és a New Serial Titles rendszerét, mely szerint a címleírás mindig a poligramos alakról készül, a poligramos alakor a feloldott cím követi, és ugyanakkor ez utóbbiról utaló készül.

⁴⁰ A Publications of the Modern Language Association of America. PMLA címleírasi a Union List of Serials-ban és a BUCOP-ban a testület neve alatt szerepel utalóval PMLA-ról.

Azokban a bibliográfiákban, amelyek a periodikát a címe alatt írják le, a következő megoldások találhatók:

PMLA. Publications of the Modern Language Association of America.

Utaló: Publications (Nápolyi központi katalógus).

Publications of the Modern Language Association of America.

Utaló: PMLA-ról nincs (a vatikáni és a türingiai központi katalógus).

Publications. Modern Language Association of America.

Utaló PMLA-ról nincs (VZ⁴. a svájci központi katalógus).

A leglényegesebb meghatározás a periodika meghatározása lett volna; nem véletlen azonban, hogy a szerkesztők nem vállalkoztak erre, köztudomású ugyanis, hogy a periodika meghatározása világszerte bizonytalan, és egyik szabályzatban foglaltak sem kielégítőek.⁴¹

A periodika meghatározásában az eltéréseket a periodika-szemlélet különbözősége okozza: a klasszikus európai szemlélet az időszaki kiadványok közé csak a folyóiratokat, az újságokat és a nem folyóirat jellegű időszaki kiadványokat sorolja. Az amerikai könyvtárak ezzel szemben gyakorlati okokból a periodikákat a sorozatokkal egy kategóriába sorolják *serials* elnevezés alá. Ezenfelül további eltérések vannak az európai gyakorlatban is az évente egyszer megjelenő periodikák megítélésében. Nemcsak az egyes könyvtárak gyakorlata, hanem egyes bibliográfiák is csak azokat a kiadványokat tekintik periodikáknak, amelyek évente egynél többször jelennek meg. E *formális* kritériumok alapján szerkesztik pl. a *Magyar Sajtó Bibliográfiáját*, a *Schweizer Zeitschriftenverzeichnis*t, és eszerint állítják össze az UNESCO kiadásában megjelenő *Statistics of Newspapers and other Periodicals*t. *Tartalmi* kritériumok alapján zárja ki a periodikák sorából az évente egyszer megjelenő kiadványokat Groth,⁴² ami annál meglepőbb, mert éppen Groth az, aki a legrészletesebben fejti ki, hogy a „*periodikus megjelenés a legfeltűnőbb ismertetőjel, a jegy, amelyet minden folyóirat, újság magán visel, és amely őket már eleve hasonló megjelenésektől, mint egyes híradásoktól, röpiratoktól, rölapoktól, körlevelektől megkülönbözteti*,”⁴³ *A periodicitás (a periodika) lényéhez, természetéhez tartozik, lényegének ismertetőjele.*”⁴⁴

A magyarországi gyakorlat sem egységes ebben a kérdésben: az utóbbi tíz évben nagykönyvtáraink nagy része áttért a periodikus kiadványok egységes kezelésére, de még mindig vannak könyvtárak, melyek az ún. nem folyóirat jellegű időszaki kiadványokat, az évente csak egyszer megjelenő periodikákat, az évkönyveket, a közleményeket, a periodikus kongresszusi kiadványokat, az almanachokat, bibliográfiákat könyv módjára kezelik, és így ezek címléírása a periodika-katalógusban csak melléklap vagy utaló formájában szerepel; a főlap- az elsődleges címléírás – a könyvkatalógus számára készül.⁴⁵ Ezért lett volna szükséges a szabvány elején a külföldi szabályzatokhoz hasonlóan vagy megismételni a terminológiai szabvány meghatározását, vagy felsorolni azokat a *formai* kritériumokat, amelyek eldöntik egy kiadványnak periodikaként való kezelését. Ezek a jegyek a periodikus, elvben végnélküli megjelenés, az azonos cím és a sorszámozás mellett az év- (évfolyam-) jelölés. Az első két kritérium minden szabályzatban szerepel, ehhez még a definíciók részletessége szerint hozzájárulnak egyéb meghatározó elemek: a rendszerint azonos külső megjelenési forma, több szerző együttműködése, a tartalom változatossága, a szerkesztés tervszerűsége stb.

⁴¹ Osborn id. mű 12–17. l.

Firsov, G. G: Regisztracija i opisivanje periodiceszkijh izdanij. Moszkva, 1960, Szovetszkaja Rosszija. 64 l. (ism. Bulletin des Bibliothèques de France. 7. année 1962. l. no.) A legjobbnak az Edinüe Pravila meghatározását tartja a szerző.

⁴² Groth, Otto: Die unerkannte Kulturmacht. Grundlegung der Zeitungswissenschaft »Periodik.« 1. Bd. Berlin, 1960. De Gruyter. 427. l.

⁴³ Id. mű 106. l.

⁴⁴ Id. mű 167. l. Groth azzal, hogy az évente egyszer megjelenő periodikus kiadványokat kizárja a periodikák sorából, a modern német gyakorlattal szembehelyezkedik. Ld. Fuchs id. művében a periodikum meghatározását. 26. §. 2.

⁴⁵ Ezen periodikatípushoz tartozó kiadványoknak, amennyiben nem élő periodikákról van szó, nagy része még most is rekatalogizálásra várva nagykönyvtárainknak *csak* könyvkatalógusaiban szerepel.

Mindezen jegyeknek felsorolása azért fontos, hogy a könyvtől el tudjuk határolni a periodikát. A sorozat felé biztos határvonalat nem lehet húzni. A szabvány ugyan — zárójelben — megemlíti a részcímes periodikáknál a periodika és a sorozat közti különbséget,⁴⁶ de ez a mindennapi gyakorlatban kialakult meghatározás sem ad teljes biztonságot. Ezért helyes Osborn álláspontja, mely csak a megjelenési formát, a folyamatos megjelenést tekinti döntőnek, mely egy csoportba állíthatja *könyvtári kezelésük* miatt az időszakosan, sorozatosan megjelenő kiadványokat szemben a monografikus könyvvel. Osbornnak kétségkívül sikerült ezzel a „*working definition*”-nal⁴⁷ csökkenteni a tévedések, és így a rekatalógizálások számát.⁴⁸

Tisztázatlan a társlap fogalma is. Az MSZ 2155—55 R szerint a társlap „*időszaki sajtótermék, mely egy másik hasonló jellegű kiadvány kísérője, amely azzal együtt, esetleg más időszakossággal, de akkor is a kísért lappal összefüggésben, különálló ívre, ívekre nyomtatva önálló lapszámozással jelenik meg.*” Ugyanez a kritériuma a társlapnak az MSZ 3424—52-nek 104. szakasza szerint is, amely szerencsésen a rovat és társlap közti különbséget is említi.

Ez a meghatározás nem elegendő: a különálló címlapot [vagy] a különálló tartalommutatót is a meghatározó jegyek közé kell venni.⁴⁹

Ugyanúgy nem tisztázza a szabvány a mellékleteknek sokféleségét sem.

121. szakasz: „*Ha a periodikának állandó melléklete van, azt is külön fel kell tüntetni. Pl.: Film, Színház, Muzsika. Melléklet: színdarabszövegek.*

125/p szakasz: „*A mellékleteket a megfelelő évfolyam (kötet) leírásában kell feltüntetni. Ha a mellékleteknek önálló címe is van, akkor a címet is le kell írni.*”

A mellékletek fogalmát a terminológiai szabvány (MSZ 2155—55 R) sem tisztázza: „*Folyóiratoknál a folyóirat rendszeres részlegein kívüleső, azok sorába be nem számozott, azoknál rendszerint nagyobb terjedelmű könyv vagy füzet, többnyire monográfia.*”

A mellékletek sokféleségével nem foglalkozhat egy szabvány⁵⁰ sem, de különbséget kell tenni az egyszeri melléklet (monográfia)⁵¹ és a periodikus jellegű mellékletek között. A periodikus melléklet számozása általában a főlap számozásával összefüggésben van (vagy a főlap számozását követi, vagy feltünteti, hogy a főlap melyik számához tartozik) és tartalommutatója a főlap tartalommutatójában foglaltatik. E mellékletek sokfélék lehetnek, pl. lehetnek önálló címűek,⁵² vagy önállósult rovatok,⁵³ bibliográfiák,⁵⁴ idegen nyelvű kivo-

⁴⁶ 130. szakasz: Ha a periodika címe mellett . . . az egyes köteteknek (füzeteknek) rész címük is van, és . . . az éveken átmenő számozás mellett az évet is feltüntetik (*ez a körülmény különbözteti meg a sorozattól*), . . .

⁴⁷ Osborn id. mű 16. l.

⁴⁸ Itt jegyzendő meg az a logikai hiba, hogy a szabvány, mely az összes időszakos kiadványokat éppen periodikus megjelenésük miatt egységesen tudja kezelni, az évkönyveknek, a kongresszusi kiadványoknak és a részcímes periodikáknak címléírását mégis külön tárgyalja. (128—130. szakasz.)

⁴⁹ Fuchs a saját címlapot, saját tartalommutatót és saját lapszámozást tartja kritériumnak (id. mű 70. §. 3. pont.) Kósa id. mű 56—57. l. hasonló véleményen van.

⁵⁰ A Porosz Instrukciók szellemében nagyon részletesen foglalkozik a melléklettel Fuchs id. mű 70. §. és a cseh szabvány (141. §. 7.). A legrészletesebben az Edinüe Pravila tárgyalja a mellékleteket.

⁵¹ A monografikus mellékletek közé nem számítható az a mű, amelyet a kiadó csupán csatol a periodikához az előfizetők számára, és nem viseli magán a periodikához tartozás semmi jegyét.

⁵² Alsótagozati oktatás-nevelés. Melléklet a Köznevelés . . . számához. A melléklet címéről ez esetben készül utaló, illetve melléklap

⁵³ A Physical Review Lettersnek Abstracts rovata mint Section 2. Abstracts a Physical Review Letters minden számának melléklete.

⁵⁴ Gnomon. Bibliographische Beilage.

natok⁵⁵. Ugyanakkor lehetnek, mint a szabvány példája is mutatja, azonos típusú állandó mellékletek (példatárak, rendeletszövegek stb.).

Az elhatárolás társlap és melléklet között sokszor igen nehéz, annál is inkább, mert a *melléklet* szó (supplementum⁵⁶, Beilage⁵⁷ stb.) még nem jelent bibliográfiai értelemben is mellékletet, hanem mint bibliográfiai egység a címléírás (és raktári kezelése) szempontjából társlapnak számít. Nehézséget okozhat az elhatárolás abban az esetben, amikor a melléklet társlapszerű önállóságot mutat önálló címlappal, tartalommutatóval, ugyanakkor azonban a főlap tartalommutatójában is szerepel⁵⁸. A szabványnak tehát a címléírás — a rendsző — és a raktári elhelyezés világossága érdekében egyaránt tisztázni kellett volna a társlap és melléklet fogalmát.

1.3 Az alábbiakban felsoroljuk azokat a rendsző-rendekezéseket, amelyeket a periodika-szabvány hatására a bibliográfiai szabványban meg kell változtatni.

A bibliográfiai szabvány az 1960. évi új kiadásában tesz ugyan említést arról, hogy a „folyóiratokra vonatkozó címléírás szakaszok 1960-ban léptek hatályba s így a legújabb döntéseket tartalmazzák, ajánlatos azokat értelemszerűen tekintetbe venni. — mégis szükséges a vitás eseteket tisztázni, annál is inkább, mert a KFKC szerkesztő bizottsága ilyen esetekben az MSZ 3424 álláspontjára helyezkedett.

Az MSZ 3424-nek 96. szakasza: „a rendsző mindig a cím első szava, kivéve a névelőt” világosan meghatározza a magyar álláspontot. Az MSZ 3963 ezzel szemben két ellentétes rendelkezést ír elő: a 2.014. szakasz helytelenül alternatív módon megengedi, hogy a jellegtelen című kiadványok („Ha a cím önmagában semmitmondó, általános „Közlemények”, „Közlöny”, „Abhandlungen”, „Berichte” stb jelentésű szó, vagy szócsoport”) a közreadó neve alatt is felvehetőek legyenek. A 2.013. szakasz pedig rendszőnek általában a cím első szavát tekintti. („Nem rendsző a névelő, felsorolásban a sorszám, a „M. kir.” rövidítés és ennek idegen nyelvű megfelelői.”)

Az MSZ 3963-nak 2.013. 1. szakasza „Ha a cím első szava tulajdonnév, akkor a folyóiraton használt alakjában vesszük fel” kiegészítendő az MSZ 3424-nek 96. szakaszával: „Ha a cím személynévvvel kezdődik, s az utónév a rendsző, a családneves és a név nélküli alakról utalót kell készíteni . . .”

Az MSZ 3963-nak 2.015. szakasza (hivatalos kiadványok, kongresszusi irományok) ellentmondásban van az MSZ 3424 idevonatkozó szakaszaival. Az MSZ 3963-nak 2.018 szakasza (a címben szereplő poligramok leírása) az MSZ 3424-nek 95. pontjával, a 2.019. szakasz (számjegyek feloldása) pedig az MSZ 3424-nek 94. szakaszával ütközik.

A MSZ 3963-nak címváltozást meghatározó szakaszainak természetszerűleg követniük kell a periodika-szabvány új rendelkezéseit. Itt jegyezzük meg, hogy a bibliográfiai szabvány helytelenül az „előzmény”, „folytatás” jelölésére az „előbb”, „utóbb” megjelölést alkalmazza, amely jelölés pedig 1954 óta a címváltozásokat köti össze.

Sok kérdéstről az MSZ 3963 nem intézkedik, de ezekre feleletet ad a periodika-szabvány, mely ezt így kiegészíti, és ezáltal az egység a rendsző terén elérhető.

⁵⁵ A Statisztikai Szemle vagy az Acta Mathematica cikkeinek idegen nyelvű kivonata.

⁵⁶ A Language folyóiratnak pl. egyes számai két részből állnak: az első rész a folyóirat része, a második rész a supplementum, önálló periodikus kiadvány — Language Bulletin, Language Dissertation, Language Monograph — s ezeknek a főlaptól független, saját folyamatos számozásuk van.

⁵⁷ A Vierteljahrshfte für Zeitgeschichte minden számában Beilage elnevezéssel Bibliographie zur Zeitgeschichte jelenik meg két éven keresztülmenő lapszámozással, önálló címlappal és tartalommutatóval.

⁵⁸ Az Orvosi Hetilap mellékleteinek (Szemészet, Sebészet stb.) pl. tartalommutatója az Orvosi Hetilapban is megvolt.

A periodika-szabványban a cíMLEÍRÁS leÍRÓ része világos és példatár jellegénél fogva kiválóan alkalmas arra, hogy a hazai cíMLEÍRÁSOKBAN egységes gyakorlat alakuljon ki. A szerkesztők célja, hogy a cíMLEÍRÁSOKBAN egyöntetűség alakuljon ki, talán ebben a részben sikerült a legjobban. A leÍRÓ rész nem tartalmaz ugyan semmi olyan rendelkezést, amelyet minden szabályzat, mely a periodikák cíMLEÍRÁSÁVAL komolyan foglalkozik, ne tartalmazna, a magyar periodika-katalogizálást azonban előbbre vitte, és elérte azt, hogy az olvasók nagyobbára azonos cíMLEÍRÁSOKKAL találkozzanak a különféle könyvtárakban. Kiemelendők elsősorban az összefüggések feltárására, a megjegyzések felsorolására és az állomány leÍRÁSÁRA vonatkozó utasítások. (Nem volt hiába való éppen az olvasók érdekében pl. az állomány részletes leÍRÁSÁBAN a kötet, évfolyam, tárgyév, megjelenési év jelölésének tisztázása, bár itt is hibáztatható az alternatív megoldások engedélyezése.)

Az egyöntetűség ellen vét azonban a helynév, a megjelenés helyének leÍRÁSÁRA vonatkozó utasítás. A 111. szakasz szerint: „*Megjelenési helyként azt a helységet kell feltüntetni, amely a periodikán ilyen értelemben szerepel. Ha a periodika nem közli kifejezetten, hogy hol jelenik meg, akkor a kiadó vagy a közreadó székhelyét kell leírni.*”

A helynév meghatározásának kérdése akkor vetődik fel, ha a közreadó és a kiadó (esetleg a nyomda) helye nem azonos. A probléma háromféleképpen vetődhetik fel: 1. a közreadó és a kiadó nem azonos helyneve egyaránt szerepel megjelenési helyként, 2. a közreadó helyneve nem szerepel sem a lapfejen sem a címlapon, csak a kiadó vagy a nyomda helyneve van feltüntetve, 3. a lapfejen vagy a címlapon egyértelmű a megjelenési hely, a kiadó vagy a nyomda helyneve ettől azonban eltér.

Az első eset a leggyakoribb, és jól tudjuk, hogy e téren a külföldi bibliográfiákban is teljes összevisszaság uralkodik. A különféle címjegyzékekben szereplő megjelenési helyek ékes bizonyosságai annak, hogy a külföldi gyakorlat sem egységes akkor, amikor választani kell a kiadó és közreadó helyének mint megjelenési helynek megadása között. „Megjelenési helyként azt a helységet kell feltüntetni, amely a periodikán ilyen értelemben szerepel”, testületi kiadványok esetében leggyakrabban a testület székhelyét jelenti, tehát a 111. szakasz értelmében a közreadó székhelyét kellene az impresszumba leírni — ugyanakkor a 103. szakasz „Ha a közreadó székhelye más, mint a periodika megjelenési helye, akkor azt a közreadó neve mellé ki kell tenni” rendelkezése ellentmond a 111. szakasznak.

Az angolszász és szovjet szabályzatoknak a megjelenési hely feltüntetése valóban sokkal kevesebb problémát okoz, minthogy a testületi szerzőség alá eső kiadványok cíMLEÍRÁSA esetében a testület székhelye szerepel. Ezért nem kellett szabályozniuk a kétféle megjelenési hely (közreadó — kiadó) esetében a megoldást. A Porosz Instrukció alapján álló cíMLEÍRÁSOK érthető módon a kiadó helynevét tekintik elsősorban megjelenési helynek. A Kölni Szabályzat tervezet az egyedüli szabályzat, mely a problémával komolyan foglalkozik, és meg is oldja.⁵⁹

A magyar szabvány megjelenési helymeghatározására a hírlapszemlélet és a kiadó: t magyar sajtóbibliográfiák helymeghatározásai nyilván hatottak, melyek értelemszerűen azt a helyet tüntetik fel megjelenési helynek, mely „ilyen értelemben” szerepel. Ezek az

⁵⁹ Regeln für den alphabetischen Katalog. Köln, 1958. 26. §. A kiadás, nyomda és közreadó helyét részletesen tárgyalja. A közreadó helyének meghatározása: megjelenési helynek számít az a hely is, amelyben megjelent a mű, vagy ahonnan terjesztik, anélkül, hogy ott nyomtatták, vagy kiadták volna, mint pl. vásárhely, főiskola székhelye stb.

esetek tartoznak a 2. problémacsoportba, amikor a címleírásban a közreadó (esetleg személy) helynevét tüntetik fel, és nem azt a helynevet, mely a címlapon szerepel. Ez elsősorban régi kiadványokra vonatkozik, de XX. századi folyóiratoknál sem ritka.

Igy pl. a MAGYAR Museum címlapján „Pesten, Trattner Matyas' betűjével” áll, és a bibliográfia⁶⁰ mégis megjelenési helynek Kassát tünteti fel, mint ahogy a szakirodalom, lexikonok⁶¹ is kassai folyóiratnak tartják.

Ugyanígy a Válasz című folyóiratnak megjelenési helyként a bibliográfiában⁶² Budapest szerepel, holott ez csak a szerkesztő (kiadószemély) székhelye, és nem szerepel sem a cím-, sem a fedőlapon.

A 3. problémacsoportba tartozó esetekről — amikor a lapfej, vagy a címlap egyértelműen közli a megjelenés helyét, de a kiadó vagy ennek hiányában a nyomda székhelye más,⁶³ — a 111. szakasz nem rendelkezik, csak a könyvekre vonatkozó 30. szakasz.

A 111. szakasz hiányosságának hátrányát elsősorban a KFKC látja: az évenkénti bejelentéseknél a szerkesztés egyszerűsítését jelentené, ha legalább a periodikák megjelenési helyének bejelentése egyöntetű volna.

*

A magyar szabvány a többi címleírási szabállyal megegyezik abban, hogy mindnyájan a lehető legjobb katalogizálási megoldást igyekeznek megtalálni. A logikai törések, egyenetlenségek is rendszerint abból származnak, hogy eleget tudjanak tenni a célnak: úgy megalkotni a címleírást, s ezen túlmenőleg a katalógushálózatot, hogy minél tovább megmaradjon. A katalógusszerkesztő bár nem az örökkévalóság számára dolgozik, mégis több nemzedék munkáját határozza meg, mert az utódok kényszerítve vannak a megkezdett úton haladni.⁶⁴

Minden nemzedék ugyanakkor, elődei munkájával elégedetlen lévén, új katalógustípust akar kialakítani.⁶⁵ Az ebből a kettősségből származó nehézségeket minden könyvtáros ismeri, és éppen azért minden újítás előtt nagyon meg kell gondolnia a könyvtárosnak azt, hogy egy jobbnak látszó újítás bevezetésével nem okoz-e törést, és ezáltal egyenetlenséget a katalógusban.⁶⁶

A könyvtárosra tehát felelősség hárul: nem lehet csak a szabályokat tökéletesen ismerő szakember, nem elég csak rutinmunkát végeznie. A lényeges és lényegtelen közti különb-

⁶⁰ Dezsényi Béla: A magyar hírlapirodalom első százada. »1705—1805.« Bp., 1941. OSZK. 46. l.: Magyar Museum. Kassa. 1788. jul. — 1792.

⁶¹ Új Magyar Lexikon. 4. köt. 433. l.: Magyar Museum: . . . Kassán indult meg a kassai magyar társaság kiadásában.

⁶² Dezsényi Béla — Falvy Zoltán — Fejér Judit: A magyar sajtó bibliográfiája 1945—1954. Bp., 1956. Művelt Nép. 131. l.: Válasz. Bp. 1934. máj. — 1949. júl.

⁶³ pl. a Szellem c. folyóirat címlapján Budapest áll, a kolofon nevezi csak meg az előállítási helyét: Gyoma, Kner Izidor.

⁶⁴ Handbuch der Bibliothekswissenschaft. II. 1958. 246 l.

⁶⁵ Osborn: The crisis in cataloging id. mű 394 l.

⁶⁶ Így pl. a katalógus megindításakor a könyvtárnak tudnia kell, milyen igényű a közönsége, és milyen anyagi eszközök állnak rendelkezésére. A periodika-katalógus a sok változás és állandó fluktuálás következtében sokkal több munkát ad, mint a könyvkatalógus, és így a kezdetkor kell meggondolni, hogy egyrészt milyen adatok megadása szükséges, melyeknek változását is mindig fel kell tüntetni, másrészt nem zavarja-e meg a túl sok adat közlése az olvasót. Ugyancsak az elindításkor kell a könyvtárosnak döntenie a közönségkatalógusban való részletes állományfeltüntetést és az alapnyilvántartásra való visszautalás között, mert kétféle megoldás csak zavarba ejti az olvasót.

ség felismerése,⁶⁷ a fontossági sorrend megállapítása, az összefüggések feltárása, a katalógus képezés kialakítása a könyvtáros ítélőképességétől függ. A címleírások jóságát elsősorban használhatóságuk dönti el, s ezeknek alapja egyaránt a logika és a katalógusrendszerbe való beilleszkedés. Mindezt szem előtt tartva, kell a szabályzatot a könyvtárosnak használnia, mely így munkájában hasznos segítője.

HUNGARIAN RULES FOR THE CATALOGUING OF PERIODICALS

(SUMMARY)

The author surveys the 1960 revised edition of library cataloguing rules (MSZ, Hungarian Standard, 3424) as applied to periodicals.

As specified by the Hungarian Standard, periodicals are catalogued under the first word and under the title. In case of periodicals which have changed their title, three kinds of solution are permitted. This latter rule is to be corrected in accordance with the rules of the International Conference on Cataloguing Principles, held in Paris in 1961, which prescribe: „the main entry should be made under each title for the series of issues bearing that title.” However, the Paris Conference rules on entries under corporate bodies are in contradiction with Hungarian practice and consequently with Hungarian rules. The shortcomings of entries under corporate bodies have already been pointed out; keeping uniformity in view, the author believes main entries under the title to be more suitable. The place of the main entry in the catalogue depends on the judgment of the cataloguer in cases where the main entry is made under the corporate body. If periodicals are entered under title, the same entry may be obtained in all countries; if the system of entries under corporate bodies is applied, the respective entries and headings will be different in each case.

Of rules concerning entries, the Hungarian rules on cataloguing on the basis of the first issues and on periodicals issued in series should be mentioned. In addition to amending rules on particular entries, a co-ordination of this rule and the entry rules of the bibliographic standard of periodicals is necessary.

⁶⁷ Ahogy a szabvány a nagykönyvtárak és kiskönyvtárak címleírása közti különbségre nagyon helyesen felhívja a figyelmet, ugyanúgy különbséget kell tennünk nagykönyvtárainkban is a jelentős és nem jelentős periodikák címleírása között. Az utóbbiak leírására rövidített címleírás is elegendő. Erre a megoldásra a periodikák kezelésének költséges mivolta miatt kényszerülünk.